

**Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding**

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2008 - 5
(nr. 5, december 2008)

Dynamisch Perspectief is een uitgave voor leden van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie
Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding
Wisentweg 12 (bezoekadres: Wisentweg 18)
8251 PC Dronten
e-mail: info@bdvereniging.nl
internet: www.bdvereniging.nl
tel: 0321-315937, fax: 0321-315938

Redactie
Onno Bakker (hoofdredactie), Wim Goris, Andries Palmboom (eindredactie), Jan Saal, Veronique van Zeeland

Sluitingsdatum kopij
Aanleveren kopij voor het winternummer tot 31 december 2008. Bij voorkeur van tevoren telefonisch overleg, tel: 0321-315937.
Kopij via e-mail: info@bdvereniging.nl

Vormgeving
Fingerprint Witzhausen DE, Gerda Peters
Druk: Meerpaal Grafimedia, Tiel
Gedrukt op 9Lives, 55% recycled (25% post consumer) en FSC gecertificeerd

demeter DEMETER is het keurmerk van producten uit de BD-landbouw.

Copyright Tegen overname van artikelen bestaat in principe geen bezwaar, mits hier van tevoren toestemming voor is verleend en duidelijk de uitgave wordt vermeld.

V O O R A F

Wat hebben een bedrijf dat 25 jaar bestaat en een artikel over grondeigendom gemeen? Ogenscheinlijk niets, maar toch is er bij nadere lezing een overeenkomst. In beide gevallen komt een andere kijk op de economische verhoudingen om de hoek. Een andere kijk die in het huidige tijdsgewricht onze aandacht verdient. "Eerlijke handel", "andere economie", "wederkerigheid" en "associëren" zijn woorden die in de discussie over de kredietcrisis niet veel worden gehoord. Binnen de BD-beweging zijn deze woorden, én de economische verhoudingen waar ze voor staan, echter wel bekend. De kredietcrisis kan daarom ook aanleiding zijn de werken van Steiner over sociale thema's weer eens ter hand te nemen. Niet verwonderlijk is het dus om dezelfde woorden tegen te komen in de artikelen die te maken hebben met economische verhoudingen, de basis waarop ze staan is dezelfde.

Onno Bakker

INHOUD

Dynamisch portret: Feest bij Odin	3
Dynamisch Perspectief 10 jaar	8
Winterconferentie	8
Vrije grond = vruchtbare grond, deel 3	9
Samenwerking: grond voor continuïteit	14
Demeter	16
Grondbewerking als cultivering van bodem en plant, deel 2	18
Uit de preparatenschuur: Preparatendagen	23
Dynamische keuken: Wederkerigheid	24
Perspectief	27
Agenda	29
BD-Service	31

25 jaar en nog steeds jong - 3

laatste aflevering met mogelijke oplossingen - 9

deel 2 van de resultaten van Stichting Agrikos - 18

Feest bij Odin

Vrije grond (3)

Grondbewerking

Foto: William Moore

Feest bij Odin

Even was Geldermalsen het middelpunt van biologisch-dynamisch Nederland. Op zondag 9 november vierde Odin haar 25 jarig jubileum met een Open Huis. Om 11.00 uur stroomde het bedrijfsgebouw van Odin in Geldermalsen vol met geïnteresseerden uit het hele land. Ook onze zuiderburen waren aanwezig, en zelfs Italianen. Merle Koomans, PR-medewerker en feestorganisator : "Zoiets hadden we nog nooit gedaan. Wij communiceren iedere week met onze 15.000 abonneeklanten via het Odinnieuws, via email en telefoon. We vertellen ze van alles over onze groentes, over de telers en hun land en geven lekkere recepten. Dat schept een band,

die we met onze Open Huisdag tastbaar wilden maken." Een bezoeker: "Ik haal bij mijn winkelier vanaf de start in 1995 wekelijks mijn groentetas op. De kinderen zijn ermee opgegroeid. De Odin-groentetas is een beetje tot ons leven gaan horen. Ik wilde vandaag wel eens zien hoe dat er ter plekke uitziet." *Andries Palmboom en Onno Bakker*

Geur van prei .....of van verse koffie?

Bij aankomst zie ik een simpele bedrijfshal. Zo zijn er vele in Nederland. Het is duidelijk: hier ligt de nadruk op aan-, door- en afvoer. Onze gezonde groentes, onze eerlijke melk, onze lekkere kaas. In mijn verbeelding hoor ik ronkende vrachtwagens en hangt hier de geur van prei en vers gesneden sla, sfeer van bedrijvigheid. Maar dat beeld verdwijnt als je de hoek om komt. Het bedrijfsterrein

en de doorgaans gekoelde hallen zijn omgetoverd tot een vrolijk feestterrein. Tenten, vlaggen en ja...het volle aroma van koffie!

Hier kan je drinken en eten, aan de praat raken. Proeven, snuffelen bij kraampjes van boeren en leveranciers, van groene en duurzame organisaties. De kinderen gaan op de foto met een Odin-vrachtauto of trekken een kaarsje. Je kan hier een workshop volgen over "Vergeten Groentes", over "Zon & Dierenriem" of over "De inzet van vermogen in de gemeenschap". Of je kan naar de "Producenten-Speeddates", waar telers een kwartier lang mogen opgaan in de passie voor hun vak. Een lezing gaat over "Het ontstaan van cultuurplanten", een andere gaat in op "Biologisch-Dynamische voeding en gezondheid". En dat is slechts een greep uit het inhoudelijke programma. Zo gaf bijvoorbeeld ook Francesco Salamita een mooie diapresentatie over de bd landbouw en de coöperatie in Sicilië.

Ergens tussendoor treedt een gelegenheidskoor van Odin-medewerkers op. Elders schilderen volwassenen met kinderen samen aan vier seizoensdoeken.

Ten slotte kun je ook nog winkelen in een aantrekkelijk ingerichte tijdelijke winkel-tent- wat gretig aftrek vindt. Ja, het is een gezellig feest.

Opgave om te combineren

Daags na het feest praten we na met Merle Koomans en Koos Bakker, directeur: "We kijken tevreden terug op onze Open Huisdag. Er zijn zoveel positieve reacties! Eigenlijk hadden we een hoge ambitie met het Open Huis. Het was bedoeld voor al

...als groothandel zijn we een spin in het web...

onze verschillende relaties en dat zijn er na 25 jaar heel wat. Als groothandel zijn we een spin in het web en hebben we te maken met de mensen op het land, met winkeliers, met vervoerders, met verwerkers/fabrikanten, met productontwikkelaars en met onze consumenten. Tegelijk moest het feest een mooi ontmoetingsmoment kunnen zijn voor medewerkers en hun familie. Daarbij wilden we iets laten zien van onze opvattingen over gezonde teelt en eerlijke economische verhoudingen, gericht op de toekomst.

Odin en Estafette?

Merle: "25 Jaar geleden startte het bedrijf onder de naam Odin met als hoofd-

activiteit: distributie van biologische(-dynamische) verswaren. Vijf jaar terug zijn we ook begonnen met biologische eetwinkels, om nog meer consumenten rechtstreeks te kunnen bedienen. De organisatie moest daarvoor een ingrijpende structuurverandering ondergaan. Voor de nieuwe organisatie kozen we voor de naam "Estafette Associatie C.V.". Met Estafette willen we uitdrukken, dat onze opgave eruit bestaat om steeds "het stokje door te geven", op een verantwoorde manier ten dienste van een gemeenschappelijk eindresultaat. De boer speelt immers zijn eigen rol en het distributiecentrum ook, evenals de winkel. En vergeet de sleutelpositie van de uiteindelijke consument niet! Binnen de nieuwe organisatie is Odin één van de drie takken geworden, waarbinnen de Odin Abonnementen, de Odin Webwinkel en de verschillende Odin-producten hun plek hebben.

Estafette Associatie C.V. – Hoezo Associatie?

Koos: "Ons doel is niet allereerst winstmaximalisatie. Onze inzet richt zich enerzijds op veel hectares biologische(-dynamische) landbouw en anderzijds op een vlotte effectieve manier om de levensmiddelen daarvandaan bij de mensen te krijgen door vooral de vraag van consumenten te verbinden met het aanbod van producenten. Dat doel overstijgt ons eigen terrein en vraagt om samenwerking tussen de verschillende schakels. Die samenwerking ten dienste van een groter geheel willen we expliciet vormgeven in "associatief" verband. Dat wil zoveel zeggen, dat we met erkenning van onderlinge afhankelijkheid vergaande, dus duurzame relaties willen aangaan met alle betrokken in de samenwerkingsketen: overleg in plaats van concurrentie. De term "associatie" is afkomstig uit de sociale driegeleding, - de visie op de maatschappelijke krachten en sociale verhoudingen vanuit antroposofische gezichtspunten."

Estafette Associatie C.V. – Hoezo C.V.?

Koos: "C.V. staat voor de juridische term "Commanditaire Venootschap. Ik gebruik daarvoor graag het beeld van de ouderwetse hoogstamboomgaard. Eenmaal geplant overleefde deze meer generaties fruitteilers. Dat vroeg om duurzaam beheer. De fruitteiler had weliswaar een eigenbelang bij een goede appeloogst, maar zou nooit zover gaan om een te grote aanslag op de vruchtbaarheid te doen. Dat zou roofbouw zijn. De boomgaard vraagt om maximale vruchtbaarheid. In zekere zin betekent het eigendom van de boomgaard voor de fruitteiler, dat hij er als beheerder de verantwoordelijkheid voor draagt en

de opbrengst ervan krijgt. De boomgaard is echter "van zichzelf". Volgens dat principe hebben we Estafette Associatie ingericht. Wij vinden dat de "vruchtbaarheid" van onze bedrijfsmiddelen, ons kapitaal, op een onafhankelijke manier beheerd moet worden, los van het korte termijn eigenbelang van eigenaren. Daarom is het kapitaal ondergebracht bij twee Stichtingen, Vidar en Sleipnir, die als stille vennoten in Estafette Associatie optreden. In die zin is het bedrijf "van zichzelf". Analooq aan de fruitteiler zijn het bij Estafette de medewerkers, die "eigenaar" zijn van de verantwoordelijkheid voor het bedrijf. Van de ca 220 medewerkers zijn er op dit moment 11 beherend venoot. De beherende vennoten voeren het bedrijf "voor eigen rekening en risico", maar hebben dus niet het eigendom van de bedrijfsmiddelen. In analogie met de appeloogst verdelen zij onderling de winst, maar ook het eventuele verlies. Als de winst hoger uitvalt dan de redelijke arbeidsvergoeding, vloeit dat naar de beide stichtingen, die de meeropbrengst als kapitaal weer vruchtbaar kunnen maken, ergens in het associatieve samenwerkingsverband. Het is ons ideaal, dat alle medewerkers zich als beherend venoot met Estafette verbinden en dat het de producenten en consumenten zijn die de financiën verstrekken voor de benodigde investeringen. Dat kan door middel van participaties via stichting Vidar."

Eerlijke Handel

Zijn dat de eerder genoemde opvattingen over economische verhoudingen?

Merle: "Is het je opgevallen, dat we na 25 jaar voor het eerst als slogan gebruiken: "Lekker eten uit gezonde landbouw en eerlijke handel"? Hoewel we al 25 jaar dezelfde bedrijfsstructuur hebben, hebben we dat aspect in de markt niet op de voorgrond geplaatst. De eerste opgave was om de biologische landbouw op de kaart te krijgen."

Koos: "De huidige financiële crisis legt wezenlijke manco's van het economische systeem bloot. Het is aan de tijd om ons eigenzinnige geluid daarover te laten horen."

Estafette Academie

Het wordt een levendig gesprek. Termen als "teeltafspraken", "koop-, leen- en schenkgeld", "het rechtsleven van de beherende vennoten", "kapitaalneutralisatie" passeren de revue. Teveel om hier op in te gaan.

Stond er niet op de Odin Open Huisdag een kraam van de Estafette

Academie? Houdt die zich niet bezig met deze materie?

Koos: "Ja, in januari 2008 is de "Estafette Academie - Opleidingen voor economische vernieuwing" opgericht. Het is heel belangrijk dat veel mensen kennis kunnen nemen van de inhoudelijke spirituele gezichtspunten en achtergronden over de bd landbouw, voeding, andere economie en driegeliding. En vooral dat zij die vervolgens kunnen vertalen en zich eigen maken. Dan worden ze hanteerbaar in het dagelijkse werk. We hebben daarvoor bewust een aparte, onafhankelijke organisatie opgericht. Dat past in onze opvatting, dat onderwijs en opleiding niet gedictieerd moet worden vanuit economische belangen. Wél is het zo, dat de eerste opdracht van Estafette Academie was om binnen onze Estafette handelsorganisatie scholing te verzorgen."

Geur van prei .....of van verse koffie? (2)

Er volgt een rondleiding door het bedrijf. Er is geen enkel spoor meer te bespeuren van het feestgedruis. Bedrijvigheid alom. Geen geur van verse koffie meer, maar ook niet van prei. Knolselderij is er nu te ruiken. Geen gezellig sfeerlicht meer, wél helderwit werklicht. Gesleep met rolcontainers. En inderdaad ... geronk van vrachtwagens!

Moeder aller groentetassen

Een lopende band. Ongeveer 20 medewerkers vullen de kleurige Odin-tasjes met verse groenten en fruit.

...Moeder aller groentetassen...

Koos: "We hebben vijf types tassen, voor grote of kleine gezinnen, voor alleenstaanden of fijnproevers. Dagblad Trouw schreef er pas nog over (7 november - red.) onder de kop "Moeder aller groentetassen". Inderdaad is het idee van het groenteabonnement - in de versie met landelijke verspreiding - bij Odin ontstaan. Nu leveren we onze tassen bij onze afhaalpunten o.a. in kleine kernen, zoals bij groenteboeren, maar ook in biologische speciaalzaken in grotere steden. De klant betaalt een week vooruit. Zo heeft het afhaalpunt geen risico en de klant een gegarandeerd vers product met informatie over de herkomst. Soms op een plek, waar anders biologisch helemaal niet te krijgen is. Het commitment van de abonnees stelt ons in staat vooraf teeltafspraken te maken met onze telers; precies zoals we dat in associatief

verband nastreven."

Merle: "Er gaat altijd een "Odinnieuws" mee. De recepten erin hebben we in de loop der jaren verzameld. Ze zijn allemaal op het web te vinden, met een handige zoekfunctie. Het nieuws is altijd nieuw en bevat soms informatie over telers en producten, maar soms ook over actuele zaken die spelen."

Webwinkel

In een hoek van een hal is een heuse winkel ingericht, sober en volgestouwd. Wat gebeurt hier?

Koos: "Hier worden de orders gelopen voor onze webwinkel. Wij hebben wekelijks zo'n 400 klanten, die per internet een bestelling doen. Ze kunnen die bij onze afhaalpunten afhalen. Het distributienet ligt er al. Zo kunnen wij een volledig assortiment biologische waren fijnmazig beschikbaar stellen, ook op plaatsen waar geen biologische winkel is".

Twaalfde Estafettewinkel

In een andere ruimte staan pallets met dozen rijst, kratten sap, pakken koekjes in grote rekken opgestapeld en nog veel meer. Dit is de plek van waaruit de Estafette-winkels en andere biologische speciaalzaken worden bevoorrad met kruidenierswaren.

Koos: "Onze filosofie is om zoveel mogelijk rechtstreeks in te kopen: geen onnodige tussenschakels. Daarom bevoorraden wij zelf onze winkels niet alleen van verswaren

maar ook van de houdbare kruidenierswaren. Wij zijn kieskeurig in onze leveranciers. We hebben een voorkeur voor bedrijven, die zich herkennen in onze opvattingen over de economie en duurzaam samenwerken."

Merle: "Deze week opent trouwens de twaalfde Estafette-winkel, in een nieuwbouwwijk van Den Haag, Leidschenveen. Over Estafette-winkels is ook nog heel wat te vertellen, bijvoorbeeld rondom voorraadfinanciering d.m.v. koopzegels. Zullen we daar een andere keer op ingaan?"

Die uitnodiging nemen we graag aan. Een goed idee trouwens, Dynamisch Perspectief over winkels die zich profileren met Demeter! ■

Estafette Associatie C.V.
Postbus 225
4190 CE GELDERMALSEN
0345-577133 // info@estafette.org

1983 opgericht in Koedijk (N-H)
1993 verhuizing naar de Betuwe
1994 geboorte Odin Groente- en
Fruitaabonnement
2005 oprichting Estafette Associatie C.V.
2008 Odin bestaat 25 jaar

- 100 % Biologisch assortiment - waar mogelijk Demeter
- 220 medewerkers
- 12 beherende vennoten
- 2 stille vennoten:
  - Stichting Sleipnir (www.stichtingsleipnir.nl)
  - Stichting Vidar
- 300 afhaalpunten voor 15.000 abonneeklanten
- € 23.000.000,- omzetbegroting
- 5 Vrachtwagens
- 12 Estafette - biologische eetwinkels (Amsterdam 2x, Arnhem, Breda, Leidschenveen, Driebergen, Dordrecht, Ede, Maastricht, Nijmegen, Utrecht, Zutphen)
- 1 Webwinkel (www.odinwinkel.nl)
- 1 Estafette Academie

